

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าในแง่การวิเคราะห์
ด้วยระเบียบวิธีวิจัยเชิงบรรยาย (Descriptive Method) โดยแบ่งออกเป็น 2 ตอนคือ

1. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับคติพจน์
2. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับคติพจน์

เอกสารที่เกี่ยวข้องกับคติพจน์

คติพจน์เป็นถ้อยคำที่มีคติสอนใจ เป็นคำสอนที่กำสรวลแทรกไว้ในคำประพันธ์เพื่อ
เตือนใจผู้อ่านให้คิดถึงเรื่องนั้น ๆ ให้เข้าใจถึงสภาพที่แท้จริงในชีวิตมนุษย์ ดังคำอธิบาย
ของ เจือ สตะเวทิน (2516 : 2 - 3) ให้ความหมายของคติพจน์ไว้ว่า

คติพจน์เป็นคำที่เกี่ยวข้องกับสุภาษิต แปลว่า ถ้อยคำที่เป็นแนวทางสำหรับประพจน์ของ
บุคคล หมายความว่า คนทุกคนควรมีอะไรเป็นเครื่องมือถือสักข้อหนึ่ง บางทีก็เรียก
ว่าคติธรรมประจำใจ ใครเห็นอะไรเป็นหลักสำคัญก็ยกข้อนั้น ในการเลือกคติพจน์
นั้นหาที่ปฏิบัติกันอยู่มักแยกออกได้เป็น 2 พวก คนพวกหนึ่งถือเอาสุภาษิตนั้นเองเป็น
คติพจน์ บางคนที่ถือพุทธภาษิตเป็นคติพจน์ เช่น ชาติเสือกองไวหลาย ชาติชายทองไว
ชื่อ (ของพระยาพลพลพยุหเสนา) กิจรา เจ กยิรา กณิ ถ้าจะทำก็พึงทำการนั้น
จริง ๆ (ของหลวงสุภชลาศัย) คนอีกพวกหนึ่งตั้งคติพจน์ของตนเองสำหรับยึดถือเป็น
หลักธรรมประจำใจ ไม่ใช่สุภาษิตเดิม แต่คตินั้นใหม่ของตนเองตามอุดมคติที่ตนเอง
ปรารถนา บางท่านนิยมพิมพ์คติพจน์ไว้ที่หัวกระดาษเขียนจดหมายก็มี

ความหมายของคติพจน์นี้ในทัศนะของ ชอนกลีน พิเศษสกุลกิจ (สัมภาษณ์) ให้
ความคิดเห็นว่า "คติพจน์นั้นพจนานุกรมให้ความหมายว่า ถ้อยคำที่เป็นแบบอย่าง ความหมาย
กว้างมาก คติหมายถึงแบบอย่าง วิธี แนวทาง รวมความแล้วน่าจะหมายถึงข้อความที่ให้
ข้อคิดในการปฏิบัติตน ในการทำงาน ในการดำเนินชีวิต ฯลฯ" ในความหมายอีกแนวหนึ่ง
(คมคาย นิลประภัสสร , สัมภาษณ์) ว่า "เป็นคำพูดที่เป็นคติ มีแนวความคิดใหม่มองเห็น

ทางที่ควรปฏิบัติ" ความหมายของคติพจน์อีกทักหนึ่ง (สีหระ พินิจภูวดล , สัมภาษณ์) ก็ว่า "คือคำพูดสั้น ๆ ที่แฝงความจริงอันเป็นปรากฏการณ์ทั่วไป และความจริงตามความเชื่อในเรื่องกรรมเนียมนิยม ซึ่งมีผู้ยอมรับและนำไปอ้างถึง" นอกจากนี้ตามแนวคิดอีกแนวหนึ่ง (ฐะปะนีย์ นาครทรรพ , สัมภาษณ์) ให้ความหมายไว้ว่า "เป็นคำพูดที่เป็นคติเตือนใจ คำพูดที่ให้แนวคิดอันเป็นคติชีวิต" และจากความเห็นของ กุสุมา รัชมนี (สัมภาษณ์) ให้ความหมายว่า "คำพูดที่มีคติ อาจมาจากหลักธรรมะหรือหลักในการครองตนในชีวิต"

สรุปแล้ว คติพจน์จึงหมายถึง ถ้อยคำที่มีคติสอนใจ ไม่ว่าจะเป็นการปกครอง หรือค่านิยมทางชีวิตประจำวัน เป็นข้อความที่มุ่งสั่งสอน ตักเตือน ให้ความรู้ถึงความเป็นไปของชีวิต เพื่อเป็นการเสนอแนวทางเลือกทางปฏิบัติตนในสังคม

คติพจน์ของไทยส่วนมากได้รับอิทธิพลจากจริยธรรมและคุณธรรมทางพระพุทธศาสนา หลักธรรมะทางศาสนาเข้ามาในชีวิตประจำวันของคนไทย อบรมบ่มนิสัยคนไทยให้เป็นคนเรียบร้อย สงบ สะอาด เยือกเย็น มีวิถีชีวิตเรียบง่าย ในคู่มือครูจริยศึกษา ชั้นมัธยมปีที่ 1 กระทรวงศึกษาธิการ (2523 : 1) กล่าวถึงคุณสมบัติของพลเมืองดี มีคุณธรรม ตามความต้องการและความจำเป็นของประเทศชาติ คือ

1. มีระเบียบวินัย
2. มีความซื่อสัตย์ สุจริต และยุติธรรม
3. ชยัน ประหยัด และขยันขันในสัมมาชีพ
4. ส่วนักในหน้าที่และความรับผิดชอบต่อสังคมและประเทศชาติ
5. รู้จักคิดริเริ่ม วิจารณ์
6. รู้จักพึ่งตนเอง และมีอุคมคติ
7. มีความเสียสละ เมตตาอารี กตัญญูกตเวที กล้าหาญ และสามัคคีกัน

ในการปลูกฝังให้เยาวชนเป็นคนดียังต้องเกี่ยวเนื่องกับอีกสิ่งหนึ่งคือ ค่านิยมของสังคม ทั้งนี้เพราะสังคมต้องอาศัยระเบียบและแนวปฏิบัติเกี่ยวกันมาเป็นหลักในการดำเนินชีวิต คนในสังคมจึงจะอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขได้ ค่านิยมจะเป็นรูปธรรมก็คือนามธรรมที่ดี ที่ฝังอยู่ในใจคน มีอิทธิพลกว่าความคิดเห็นและนำไปสู่การแสดงออก

ในเรื่องนี้ รัตนา รัตนาสิน (2526 : 18) ได้สรุปว่า ค่านิยมบวกคือ ค่านิยมในทางดี ส่วนค่านิยมลบ คือค่านิยมในทางไม่ดีนั่นเอง ตัวอย่างค่านิยมในทางดี เช่น ค่านิยมที่ยกย่องความกล้าหาญ คนเสียสละ ค่านิยมเรื่องความรักชาติ ความมีเมตตา ความมีวินัยในตนเอง ค่านิยมในเรื่องการศึกษาหาความรู้ ส่วนค่านิยมในทางไม่ดีก็มี เช่น บูชาเงินเป็นพระเจ้า ทุ่มเพี้ย ทำบุญเอาหน้า ชอบแสวงหาอำนาจ ชอบสบายโดยไม่ต้องทำงานหนัก เป็นต้น

เพ็ญแข วัจนสุนทร (2523 : 32 - 51) ได้ศึกษาและวิเคราะห์ค่านิยมของคนไทยจากสำนวนสุภาษิตและคำพังเพย โดยได้สรุปว่าคนไทยมีค่านิยมดังนี้คือ

1. ยึดหลักจริยธรรมและคุณธรรมคำสอนตามแนวปรัชญาของพระพุทธศาสนา เช่น พระพุทธศาสนาสอนในเรื่องความไม่ประมาท สอนให้ทำความดี
2. ยกย่องอำนาจ ยศศักดิ์ ชาติวุฒิ ตำแหน่ง ฐานะานุรูป และเผ่าพันธุ์
3. ยกย่องผู้มีอาวุโส ครู นักปราชญ์ ผู้รู้ และผู้สนับสนุนการศึกษา
4. นิยมความสุภาพ อ่อนโยน ไม่หักหาญน้ำใจ และความมีเมตตากรุณา เอื้อเฟื้อ
5. ชอบชีวิตง่าย ๆ รักความสันโดษ มั่นถ้อย
6. รักหน้า รักเกียรติ ชอบความมีหน้ามีตา
7. กตัญญูทดแทน
8. เคารพพระมหากษัตริย์
9. รักพวกพ้อง ใจนักเลง
10. รักที่ต่ำที่สูง ความเกรงใจและความอดกลั้น
11. รู้จักประสานประโยชน์ ประนีประนอม
12. ให้ความสำคัญแก่บุรุษมากกว่าสตรี
13. ยอมรับบรรพชาลี หรือเคราะห์กรรม
14. เห็นความสำคัญของการพูด
15. ชอบความสนุกสนาน หุหร่า โอ้อ่า ทำอะไรใหญ่โต ใจกว้าง
16. ขอย่องเงิน และความมั่งคั่ง
17. นิยมอาชีพสบาย งานเบา ชอบอาชีพรับราชการ รักความสวยงามประณีต

ในหน้า 6 ว่า

มนุษย์มีเจตจำนงเสรีในการกระทำของตนหรือว่าตกอยู่ในการกระทำของตน หรือว่าตกอยู่ในอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมโดยสิ้นเชิง ความประพฤติกของมนุษย์มีที่ชั่วหรือไม่ หรือว่ามีที่ชั่วเป็นเพียงสิ่งที่มีมนุษย์สมมติขึ้นเอง คาทาง ๆ ที่มีอยู่ในสังคม เช่น การอุทิศตนเพื่อส่วนรวม ความมีอดิศักดิ์ ความกล้าหาญ ความยุติธรรม ฯลฯ เป็นสิ่งที่มีจริงหรือไม่ มนุษย์ควรยึดถือเพียงไร พระพุทธเจ้าสอนชาวอินเดียเกี่ยวกับกองเอาสังคมอินเดียเป็นหลัก เมื่อสังคมเปลี่ยนไปก็ทรงปรับปรุง แต่กึ่งของอาศัยเหตุผลและธรรมเป็นหลักพิจารณา

หลักธรรมแม้จะสอนชาวอินเดียแต่ก็เหมาะกับสังคมไทยเพราะกำลังสอนถึงกล่าวมีอิทธิพลต่อความเชื่อของคนไทยหลายอย่างหลายประการ จากคำสอนนี้เองทำให้เชื่อกันว่ามนุษย์เกิดมาเพื่อใช้กรรม เวลาที่มีความสุขก็หมายถึงว่ามีความทุกข์น้อย สุข ทุกข์โศก นั้นเป็นของคู่กันดังกลางวันกับกลางคืน คลุกเคล้าปะปนกันถึงคำกล่าวที่ว่า "ชั่วเจ็ดที่ดีเจ็ดหน" ในภาษิตยิบฮีกกล่าวไว้ว่า Behind bad luck comes good Luck. ทั้งนี้ไม่มีใครเลยที่มีแต่ความสุข และกึ่งที่จะไม่มีใครที่จะมีแต่ความทุกข์ตลอดชีวิต เหมือนดังเช่นฝนตกท้องฟ้ามีเม็ดเป็นอุปสรรคเหมือนผู้ที่กำลังมีทุกข์ แสงสว่างหลังพายุฝนส่องแสงเหมือนผู้มีความสุข นั่นก็หมายความว่าชีวิตนี้มีอุปสรรค มีความทุกข์ แต่อุปสรรคและความทุกข์ก็มีเวลาสิ้นสุดลงเพื่อจะได้พบกับความสุข

เมื่อมนุษย์มีความทุกข์ก็มักจะคิดว่า คนอื่นไม่มีใครทุกข์และเดือดร้อนเท่า แค่นี้จริงแล้ว การหาคนที่มีความสุขนั้นเป็นการยากยิ่ง เพราะแม้ในหมู่พ่อค้าใหญ่ที่คนทั้งหลายนับใจว่าเป็นเศรษฐีนั้นก็ยังมีเวลาถลัดถลัน ภาระงานระวายนมากกว่าเวลาที่จะมีความสุขใจ (สุชีพ ปุญญานุภาพ 2514 : 339)

มนุษย์เมื่อมีความทุกข์ก็เหมือนตกนรก ภูเว้าร้อนกระวนกระวายใจยิ่ง เวลาที่ผ่านไปนั้นมันช่างยาวนานเสียเหลือเกิน ดังที่ วสิน อินทสระ (2509 : 200 - 202) เขียนบรรยายไว้ในเรื่อง "พระอนานที่พุทธอนุชา" ว่า ผู้ที่ตนเคยมิได้หลับยอมรู้สึกว่ารাত্রีหนึ่งยาวนาน ผู้ที่เดินทางจนเหนื่อยล้าแล้ว รู้สึกว่าโยชน์หนึ่งเป็นหนทางที่ยืดยาว แต่ว่าสังสารวัฏคือการเวียนเกิดเวียนตายของสัตว์ผู้ไม่รู้ พระสังฆธรรมยังยาวนานกว่านั้น การเกิดบ่อย ๆ นั้น ตถาคตกล่าวว่าเป็นความทุกข์ เพราะสิ่งที่ถือคามความเกิดมาก็ถือ

ความแก่ชรา ความเจ็บปวดทรมาน และความตาย ความต้องพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รัก ความต้องประสบกับสิ่งอันไม่เป็นที่รัก ความแห้งใจ ความคร่ำครวญ ความทุกข์กายทุกข์ใจ และความคับแค้นใจ ดูปมาเหมือนเห็นคั้งไผ่ลั่นจากดิน และนำคั้งเกิดขึ้นมาด้วย หรือดูปมาเหมือนโคซึ่งเทียมเกวียนแล้วจะเกินไประหว่างคั้งก็เกวียนติดตามไปทุกหนทุกแห่ง สัตว์โลกเกิดมาก็นำทุกข์ประจำสังขารติดมากด้วย สัตว์ทั้งหลายคั้งนอนอยู่ในกองเพลิงคือทุกข์ เหมือนเต่าอันเขาโยนลงไปแล้วในกองไฟใหญ่ฉะนั้น ในส่วนของความสุขเมื่อใจสงบแล้ว กาย วาจา ก็พลอยสงบไปด้วย ความสุขก็จักติดตามผู้นั้น เหมือนเงาตามตัว และความสุขทั้งหลายของมนุษย์มีอยู่ 6 ประการ คือ

1. มีภรรยา เป็นที่รักเห็นใจ
2. มีบุตรที่ สามารถสืบวงศ์ให้เจริญ
3. มีทรัพย์สมบัติมาก
4. มีบ้านมาเจดีย์เวลาศ
5. ถึงพร้อมด้วยเกียรติศัพท์ เกียรติคุณ
6. โรคภัยไม่เบียดเบียน

เรื่องของกรรมในทางพระพุทธศาสนา หมายถึงการกระทำของตนเองทั้งในชาตินี้ และชาติที่แล้ว ๆ มา โดยมีใค้หมายถึงการกระทำของอำนาจลึกลับเหนือการควบคุมของมนุษย์ เช่น อำนาจของพระเจ้า หรือพระพรหม เมื่อทำกรรมดีก็ไว้ผลคือผลตอบแทน แต่เพื่อทำความชั่วก็ย่อมไค้ผลชั่วตอบแทนเช่นกัน ทั้งนี้กรรมดีและกรรมชั่วย่อมให้ผลตามโอกาสของตน ๆ กรรมที่บุคคลทำไปแล้วย่อมไม่สูญหายไปไค้เลย ดังพุทธภาษิตที่ว่า

ยาหิสิ วาเปเต พิชัง ตาหิสิ ลภเต ผลัง

กดูยานการี กดูยานัง ปาปการี จ ปาปัง

บุคคลหว่านพืชเช่นไรไค้ผลเช่นนั้น ทำดีไค้ดี ทำชั่วไค้ชั่ว

ในภาษาอังกฤษก็มีภาษิตกล่าวไว้ว่า Do good, recieve good. Do evil, recieve evil. และ As you sow , y'are like to reap.

ความทุกข์ในชีวิตเป็นผลสืบเนื่องมาจากกรรมของแต่ละคน เพราะพระพุทธเจ้า
 ตรัสเป็นพุทธพจน์ว่า สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตัว เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด
 มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้เลวประณีตได้ แนวทาง
 ของพระพุทธเจ้าทำให้มองเห็นความทุกข์แค้นหลัง ดังที่ วิจิตร เกศวิสิษฐ์ (2520 : 24)
 เขียนไว้ว่า "การศึกษานในทรรณะของพุทธปรัชญาเน้นไปที่จิตมากที่สุด ความรู้อันประเสริฐ
 ที่มนุษย์ได้รับจากทรรณะของพุทธปรัชญาเป็นความรู้ที่กำจัดทุกข์ได้อย่างสิ้นเชิง หากใช้ความรู้
 เกี่ยวกับกฎ หรือสิ่งที่มีความหมายสูงสุดของจักรวาลไม่ ... มนุษย์เป็นผู้สร้างค่าให้แก่ตัวเอง
 และค้นพบได้ด้วยตนเอง"

ตอนหนึ่งในพุทธประวัติ พระพุทธเจ้าตรัสกับสุภบาณพโตะเทยบุตร ในสุคคันท
 ปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริมัลลเถาสก 14/589/386 (รุ่งทิพย์ กิจท่า 2522 : 22 - 23)
 กล่าวไว้ว่า ในแง่ของการก่ออกุศลกรรม (กรรมชั่ว) บุคคลจะมีชีวิตดังนี้คือ

1. ถ้าหากฆ่าสัตว์ ก็จะมีอายุสั้น
2. ผู้ที่เบียดเบียนสัตว์ จะทำให้มีโรคภัยไข้เจ็บเบียดเบียนอยู่เสมอ
3. ผู้ที่โกรธง่าย ทำให้ผิวพรรณเหราวม ไม่น่าดู
4. คนที่มีจิตริษยา ทำให้มีศักดิ์หรืออำนาจน้อย
5. คนตระหนี่ทำให้ยากจน
6. คนที่กระด้างเย่อหยิ่ง ทำให้ต้องไปเกิดในสกุลต่ำ
7. คนที่ไม่ชอบซักถามผู้รู้ว่าจะไร เป็นกุศลหรืออกุศล ทำให้มีปัญญาทึบ

ในแง่ของกุศลกรรม (กรรมดี) จะจำแนกชีวิตของบุคคลดังนี้คือ

1. ผู้ที่เว้นจากการฆ่าสัตว์ จะมีอายุยืนยาว
2. ผู้ที่ไม่เบียดเบียนสัตว์ จะทำให้มีโรคภัยไข้เจ็บเบียดเบียนน้อย
3. เป็นคนหนักแน่น ไม่โกรธง่าย จะมีผิวพรรณงาม
4. ไม่มีจิตริษยา จะมีศักดิ์หรืออำนาจมาก
5. ให้ทานอยู่เสมอ จะร่ำรวยมีโภคทรัพย์มาก

ผลของความเชื่อเรื่อง "กรรม" ทำให้พุทธศาสนิกชนมีความเชื่อในเรื่องอื่น ๆ ซึ่งเป็นหลักธรรมะในพระพุทธศาสนาเช่นกัน สร้างลักษณะนิสัยของคนไทยให้เป็นคนสุภาพ เรียบร้อย เบิกบาน เชื่อในเรื่องของบาปบุญคุณโทษ ฯลฯ ช่วยความเกาใจคนไทย เป็นข้อเตือนใจให้เกิดใจให้กระทำในสิ่งที่ถูกต้อง ค่งาม นำมาประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวัน

บาป คือ ความชั่วที่ทำให้ใจเศร้าหมอง บัณฑิตจะตรึงกันข้ามกับบุญ เพราะจิตใจของมนุษย์เราจะต้องปีความ ชั่วเข้าไปทำให้จิตใจเศร้าหมองอยู่เสมอ เช่น คิดชั่วต่าง ๆ

บุญ คือ ความดีที่เข้าไปพอกจิตใจให้สะอาด เพราะใจของมนุษย์เรานั้นจะต้องมีความบริสุทธิ์สะอาดขึ้นได้ ต้องอาศัยบุญเป็นเครื่องซักฟอก

ประเภทของบุญได้แก่ การให้ทาน การรักษาศีล และการเจริญภาวนา ประเภทของบาป ได้แก่ โจรทะ โทสะ และโมหะ พุทธภาษิตบทหนึ่งกล่าวสอนว่า

พึงชนะความโกรธด้วยความไม่โกรธ

พึงชนะความชั่วด้วยความดี

พึงชนะความตระหนี่ด้วยการให้

พึงชนะการพูดเถลละแหละสับปลับด้วยการพูดจริง

จากพุทธภาษิตนี้ โลกคงบทหนึ่งในโคลงโลกนิติกล่าวไว้ว่า

มจฺจุกนํมกฺกโรธํคํวํ

ไมตรี

มจฺจุกนํมฺพฺทฺรชนํ

คตฺตัง

มจฺจุกนํจิตฺตโลภนํ

ทริพฺยํเผื่อ แฉนนา

มจฺจุกนํสํหํให้ยฺง

หฺมฺยุกคํวํสํตฺตยา

บุญ บาป หรือความดี ความชั่วนั้น พระพุทธศาสนาเน้นมาก เขียน อินทสระ ได้พรรณนาไว้ในหนังสือเรื่อง "แสงเทียน" (2511 : 349 - 350) อย่างไพเราะจับใจว่า

ความชั่วเป็นธรรมชาติที่สูกปรกไม่สะอาด ผู้คลุกคลีกับความชั่วจึงเป็นผู้สกปรก ไม่สะอาด ความดีเป็นธรรมชาติที่บริสุทธิ์สะอาด ผู้คลุกคลีกับความดีเป็นบุคคลที่สะอาด ทานบุญเจริญ ไม้วาภิภษุ ภิกษุณี อุมาสก อุมาสิกา เมื่อทำความชั่วยอมเศร้าหมองเหมือนกันหมด ไม่เลือกว่าชาติ ชั้น วรรณะ ทุกคนควรปลุกฝังให้มีอริยาถัยละอาครรักความดีเหมือน

รักชีวิตของคุณ เมื่อคุณประพาศิความดี ประพาศิธรรม ธรรมก็คุ้มครองคุณ เป็คนละเบ็ด
กรรม เฝ้ายบข่าธรรม ธรรมก็ไม่คุ้มครองคุณ ความเดือดร้อนก็เกิดจากการเหยียบข่า
ธรรมนั้นเป็นผดสะทอนที่มนุษย์ได้รับอย่างน่าเห็นใจเป็นที่สุด

ผู้ที่มีปัญหาทิ้งหลายดวงคววนการกระทำบาป กวรบ้ำเพ็ญบุญที่ละ เล็กทีละน้อยตั้งที่
พระบรมกาศคาเกษตรัสเตือนไว้ว่า"อย่าถุหนีว่าบาปเล็กน้อยจะไม่ผลิผลมาถึง บุญก็เช่นกับ
คูแค้น้ำที่ตกลงทีละหยดก็ยังทำหม่นน้ำให้เต็มได้ ถ้าเซอทั้งหลายกตัวต่อทุกขก็อย่าทำบาปทั้งใน
ที่ลับและที่แจ้ง" (เขียน อินทสระ 2511 : 101) ซึ่งทั้งนี้คนพาลยอมมองเห็นการกระทำ
ชั่วมีรสหวานปานน้ำผึ้ง เมื่อความชั่วนั้นยังไม่ให้ผล เป็โอกาสความชั่วนั้นให้ผล เขายอมเค็อร้อน
ถึงความทุกข์ทรมาน กังพระเทวทัตทำบาปจนแตกนรกอเวจี

แพรเยื่อไม้ (2516 : ๕) นักเขียนที่มีวื่อเสียงโคงดังได้เขียนถึงบุญบาปไว้ใน
กงกรรมกงเกวียน ว่า

ฝันแมนคินนี้คองการพลโลกทีดี เพราะวนคี่จะไคช่วยทะนุถนอมูโลกให้สคชื่น และ
ยืนยาว ฝึกกวาคันชั่วเกิดมาทำดาายที่อาถัภัยเสี่ยเอง โดยกอเวรสร่างกรรม เผาโลก
ใหราร้อน แต่ถึงกระนั้นแผนคินฝันนี้คองมีทั้งกเค็คนเลว เพราะโลกเป็นแดนแห่ง
อุบิการของบุญและบาป เน้นสนามทดลองกิเลส และคุณธรรมของชีวิต ฉะนั้นชั่วอายุ
ของโลกรวมมีโศกและเคราะห์ หนูนเวียนใบเลมอตรายเทาจะสูญสลาย

และอีกตอนหนึ่ง (แพรเยื่อไม้ 2516 : 36 - 37) ว่า

คนเราจะคี่จะชั่ว เพราะชาติกำเนิดหรือโคตรตระกูลก็หาไม่ แต่อยู่ที่การกระทำ เพราะ
การเกิดคนเราเองเลือกเกิดเองไม่ไค ส่วนการกระทำเป็นสิทธิของแคะละบุคคล คี่จะ
เลือกประพาศิเอาเอง ... กนเกิดในตระกูลค่า ถาหมั้นกระทำแคะความก็แคะก็เป็น
คนงาม ชาติกำเนิดก็หนักความสำคัญ หลักคำสอนของพระพุทธรองกเกิดเป็นหลักที่ไค
ความยุติธรรมแคะชีวิตอยางนี้ จึงพยายามทำชีวิตให้เหมือนคอกม้าที่งามทั้งรูป และหอม
ทั้งกลิ่น

ค้วยเหตุนี้คำสอนจึงมุ่งให้บุคคลทำความดี ให้ทำความดีเพื่อไคประเสริฐกว่าสัตว์
ตรงทีความดี มีฉะนั้นมนุษย์ก็ไคต่างอะไรไปจากสัตว์ที่ กิน นอน กัดว แะสืบพันธุ์ ถาฉิฉิน
ว่า "เสื่อถายยังเหลือหนั กนตายเหือแคะชื่อเสี่ยง" ในโคลงใจกนคี่ก็ค้วว่า

โกศวายเป็นชีพได้	เขาหนึ่ง
เป็นสิ่งเป็นอันยัง	อยู่ไอร
คนเค็ดกับสูญสัง-	ขารว่าง
เป็นชื่อเป็นเสียงได้	แต่ร้ายกับก็

หลักธรรมที่สอนนั้น นอกจากเรื่องเวรกรรม บาปบุญแล้ว ยังมีสอนเรื่องอื่นเช่น ความกตัญญูกตเวที ความอดทนอดกลั้น ความเมตตากรุณา เป็นต้น โดยเฉพาะพุทธภาษิตว่า

นิमित्तํ สาธุรูปานํ กตัญญูกตเวทีตา
ความกตัญญูเป็นเครื่องหมายของคนดี

ในลิลิตตะเลงพ่าย ตอนที่พระมหาอุปราชาครวญถึงพระราชบิดา ไท่รำพันถึงพระคุณของบิดา ไว้อย่างน่าฟัง ว่า

พระคุณทวงเทียบพัน	ภูาคค
เต็มครลอคแหล่งบน	บ่อนไค้
พระเกิดพระกอนนม	ซุบชีฯ มานา
เกรงบ่หันลูกได้	กลับเต้าคอบสนอง

ความกตัญญูกตเวทีแม้ในสุภภาษิตขงจื้อ ก็กล่าวถึงความรักของพ่อแม่ที่มีต่อบุตร อันบุตรควรปฏิบัติด้วยการตอบแทนพระคุณอันมากฉัน ว่า "อันบิดามารดา เมื่อบุตรเจ็บไข้ ก็ให้เป็นทุกขนัก ปรารถนาแต่จะให้บุตรหาย ถ้าบุตรผู้ใด เมื่อบิดามารดาเจ็บไข้ ก็ให้เป็นทุกข เหมือนกันนั้นบ้าง จึงจะมีความกตัญญู" (พระอมรโมลี แปล) ในลิลิตวิบุลยทิศาคนก็มีกล่าวไว้ว่า "กิจที่บำรุงเลี้ยงมารดาบิดานี้ ย่อมเป็นประเพณีวงศ์ของนักปราชญ์เทกอน ๆ ย่อม สละชีวิตเพื่อประโยชน์แก่บิดามารดา" ในพหุลาคาวิชาคน ก็กล่าวถึงความกตัญญูไว้เช่นเดียวกันคือ "อันธรรมด่าความกตัญญูเป็นสภาวะธรรมให้ได้สมบัติทั้งปวง เทพยกา มนุษย์ ทั้งหลายย่อมสรรเสริญ เป็นรากเง้าของความดีความชอบ เป็นประธานอย่างยิ่งในโลก เมื่อความเป็นคนกตัญญูเมื่ออยู่แล้วสรรพคุณทั้งปวงก็ย่อมเจริญรุ่งเรือง เหมือนลูกโกนน้อยมีความกตัญญูต่อมารดาได้ไปบังเกิดในสวรรค์ด้วยอำนาจความกตัญญูนั้น"

ในสิ่งไหนที่รบกวนถึงพระคุณของบิณฑามารดาว่าเท่ากันมีโพธิ์ร่มไทร ให้ความรัก
ความอบอุ่น ปลอดภัยเราเมื่อมีความทุกข์ เป็นผู้ที่คอยเป็นห่วงเป็นใย ดังความว่า

พระชนกชนนีเป็นที่ยิ่ง	ไปเฝ้าทูลละอองธุลีพระคุณให้สูญหาย
ถึงลูกเมียเสียไปนั้นไม่ตาย	ก็ห่างไกลดอกที่เห็นไม่เป็นที่
พระบิณฑามารดาอันหายาก	กำจัดจากแล้วไม่มีที่อาศัย
นางไปอยู่บุรีไม่มีภัย	มาเมื่อไรคงพบประสบนัน

จากคำสอนทางพระพุทธศาสนาจะสอนว่า ความแน่นอนของชีวิตคือความไม่
แน่นอนของชีวิต ซึ่งเป็นความจริงอย่างยิ่ง แต่เรื่องหนึ่งที่ไม่ใช่ใครจะหลีกเลี่ยงได้คือ
ที่ว่า "ไปไม่กลับ หลับไม่คืน ฟันไม่มี หนีไม่พ้น" คำตอบก็รู้ ๆ กันอยู่ ไม่มีใครในโลกที่หนีพ้น
ความตายไปได้ ดังคำของท่านวิจิตรซึ่งว่า "ไม่ว่าเศรษฐีหรือยาก ทารกหรือคนชรา หาซื้อ
ยกเว้นไม่" ความตายเป็นธรรมชาติของสังขารที่ย่อมจะต้องแตกดับ

ชีวิตคือการเปลี่ยนแปลง ความตายคือที่สุดของความเปลี่ยนแปลง มันเป็นไปตาม
เรื่องธรรมชาติของสังขาร โดยไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ทั้งนั้น ดังที่เขียน อินทสระ (2511 :
124 - 125) เขียนไว้ว่า

ความตายมีอิทธิพลมาก ไม่มีใครสามารถต้านทาน ต่อสู้ด้วยวิธีการใด ๆ เลย ถ้า
เข้าไปสู่ปราสาทแห่งมัคค์ริยาภิราชอย่างสง่างามเพียง ปราสาทจากความสะทกสะท้านใด ๆ
เช่นเดียวกับก้าวเขาไปสู่กระท่อมของชอทาน พระยามัจจุราชนั้นเป็นตุลาการอันเที่ยง
ธรรม ไม่เคยลำเอียงหรือกั้นสินบนของใครเลย ยอมพิจารณาทุกคดีตามบทพระอัยการตลอด
อ่านคำพิพากษาอันหนักแน่นเด็ดเดี่ยว ไม่ฟังเสียงคัดค้านและขอร้องของใครเลย ...
มงกุฎประดับเพชร ก็มีค่าเท่ากับหมวกฟาง พระศกอันมีลวดลายวิจิตรก็เหมือนหมอนไม้
ที่ไร้ค่า เมื่อความตายมาถึงเขา พระราชาที่ครองถอมงกุฎเพชรลงวาง เดินเคียงคู่ไป
กับชาวนา ผู้ซึ่งไถทิ้งจอมเสียม หมวกฟางและคันไถไว้ให้เป็นมรดกแก่บุตรของตน ถ้า
ไม่มีความตายแล้ว มนุษย์ทั้งหลายก็ยังมีมัวเมาและมีชีวิตอยู่อย่างทุกข์ทรมานมากกว่านี้

ข้อความในอิเหนาที่แสดงถึงความตายนี้ว่า "อันกำเนิดเกิดมาในสากส ไกรจะพันมรดกก็
หาไม่"

เรื่องของขันติ หรือความอดทนนั้น เป็นความเข้มแข็ง ความหนักแน่นของจิตใจ สามารถยืนหยัดต่อสู้กับความกระทบกระทั่งของสภาพการณ์ และเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นได้อย่างมีอารมณ์เยือกเย็นไม่หวั่นไหว สะทสสะท้าน โดยไม่ทำการโต้ตอบแต่อย่างใดทั้งสิ้น คงอยู่ในอารมณ์ในอาการที่สงบเป็นปกติ ความอดทนเช่นนี้เป็นสภาพของจิตใจที่ได้รับการฝึกฝนอบรม มาเป็นอย่างดีแล้ว เหมือนกับช้างที่ได้ฝึกดีแล้ว เข้าสู่สงคราม อยู่ในท่ามกลางหมู่ช้างศึก สามารถทนทานต่อลูกศรที่เข้าศึกยิงมาค้ำท่าผ่นได้ อย่างไม่สะทสสะท้านหวั่นไหว ความอดทนนี้เป็นอารมณ์เครื่องประดับของผู้ดี

ภาษิตจีนกล่าวไว้ว่า "ความอดทนเป็นคุณทรัพย์ของชีวิตในครอบครัว"

ภาษิตอังกฤษกล่าวว่า "Patience and gentleness is power."

ความอดทนและความสุภาพคืออำนาจ

ความอดทนจำแนกเป็น 3 คือ อดทนต่อความทุกข์ทรมาน อดทนต่อความเหนื่อยยากตรากตรำ และอดทนต่อความเจ็บแค้นแห่งจิตใจ ผู้ที่ฝึกตนก็แล้ว ควรจะเป็นดังที่เขียน อินทสระ (2511 : 158) กล่าวว่า

พระพุทธองค์ตรัสว่า เราจะอดทนต่อคำล่วงเกินของผู้อื่นเหมือนช้างแก้วประเสริฐก้าวลงสู่สงคราม ทอหนต่อศรซึ่งพุ่งมาจาก 4 ทิศ เพราะคนในโลกนี้ส่วนมากเป็นคนทุศีล คนทั้งหลายยอมฆ่าสัตว์ตัวที่ฝึกดีแล้วไปอยู่ที่ประชุม พระราชายอมฆ่าพวหนะตัวที่ฝึกดีแล้วในบรรดามนุษย์ทั้งหลายผู้ที่ฝึกตนแล้ว อดทนต่อคำล่วงเกินของผู้อื่นได้ จักว่าเป็นผู้ที่ประเสริฐที่สุด มาอัคร มาอูชาโนย และมาสินธพ รวมทั้งกฤษณบุตรประเสริฐที่ได้รับการฝึกแล้วจักเป็นสัตว์ที่ฝึกดีได้ แต่บุคคลที่ฝึกตนแล้วยังเลิศประเสริฐกว่าสัตว์เหล่านั้น

ความอดทนเป็นเครื่องประดับของนักปราชญ์ ของผู้บำเพ็ญพรต สมดังคำกล่าว

ที่ว่า

นงโกถิถามีเสียงเป็นสำคัญ

นารมีรูปเป็นสำคัญ

นุญมีวิชาเป็นสำคัญ

ผู้บำเพ็ญพรต หรือนักพรต มีความอดทนเป็นสำคัญ

ความซื่อสัตย์สุจริต พระพุทธศาสนาเน้นมากเรื่องหนึ่ง เพราะการรัธษาความ
 สัตย์จะเป็นผู้รักความยุติธรรม ไม่เป็นคนเห็นแก่ตัว และดำเนินชีวิตอย่างสายกลาง ไม่โลก
 สันโทษ รู้สึกผิดชอบมีความละเอียดและกตัญญู มีน้ำใจเป็นธรรมไม่ลำเอียง (ไม่มีอคติ)
 การมีสัตย์จะ พูกคำไหนคำนั้น ดังความในโคลงโลกนิติบทหนึ่งว่า

งาสารฤๅเห็นทอน	หกกิน
คำกล่าวสาธุชนขึ้น	อย่างนั้น
ทรชนกล่าวคำเฝ้า	คำเจ้า
หัวเต่ายาวแล้วสั้น	เล่ห์สั้นทรชน

ในพระพุทธศาสนามีพุทธภาษิตบทหนึ่งว่า "สัจจํ เว อมตา วาจา" ความจริง
 เป็นสิ่งไม่ตาย พวกภวีกองกฏมที่กล่าวถึงเรื่องนี้หลายบท คือ

1. Facts are stubborn things.
 ความจริงเป็นสิ่งที่คือคาน
2. Truth is mighty and will prevail.
 ความจริงเป็นสิ่งที่อำนาจและมีชัยในที่สุด
3. Time is precious, but truth is more precious than time.
 เวลาเป็นของมีค่า แต่ความจริงมีค่ากว่าเวลา
4. Honesty is the best policy.
 ความซื่อสัตย์เป็นนโยบายที่ดีที่สุด

ในบทประพันธ์ของไทยที่สอนก็มีปรากฏอยู่มาก เช่น

ความสัตย์สุจริตทั้ง	ไตรทวาร
เป็นหลักเป็นประธาน	ที่ค้ำ
จักอบกิจสรรพยาการ	ยอมสุข สวัสดิ์แฮ
เป็นประโยชน์แก่คนทั้ง	อื่นผู้ควรแสวง

(พระนิพนธ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระจักรพรรดิพงษ์)

สุจริกรวบยอกกั้น สรรพมวง กสเออย
 หอนยักอย่างยีนยง ยิงฟ้า
 โดยกคยาบฝ่ายโทษคง เจื่อทุ จริตแฮ
 เป็นประโยชน์แก่คนทั้ง อันผู้ควรแสวง

(พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 5)

ในทางตรงกันข้ามก็ห้ามกล่าวเท็จ ถ้ากล่าวเท็จก็จะกลายเป็นเด็กเลี้ยงแกะที่ไม่มีใครเชื่อถือ แม้ในภาษาไทยก็มีสอนไว้ว่า "ชื่อกินไม่หมก คคกินไม่นาน" หรือ "เสียชื่อเสียง่าสัตย์" ในเรื่องพระร่วงคำก่ดอนคอนหนึ่งกล่าวว่า "คำสัตย์ควรรักษา" และจากเรื่อง "อำนาจคือกรรม" ได้ให้ข้อเตือนใจและปลอบใจคนชื่อสัตย์ทั้งหลายว่า "ในโลกนี้เป็นธรรมชาติอยู่เองที่คนชื่อมักเสียเปรียบคนคค"

เรื่องโลกก็สุข อันเป็นวิสัยของมนุษย์ เป็นการบำบัคความต้องการทางตัณหา รากะ ซึ่งเป็นกิเลสที่ฝังลึกในจิตใจของมนุษย์ หลงต่อความบันเทิงสุขอันสืบเนื่องมาจากความมีเมมาในทรัพย์สมบัติ ชาติตระกูล ความหรูหราฟุ่มเฟือย พวกที่หลงอยู่ในความสุขทางโลก ชอบอบอู่ที่อยู่อาศัยอันสวยงาม อาหารและเสื้อผ้าที่ทอใจ อำนาจและความทะนงตน (วสิน อินทสระ 2509 : 344)

ในพระไตรปิฎกได้มีการเปรียบเทียบถึงอายุณะภายนอก และอายุณะภายใน โดยการเปรียบเทียบว่าอาจเปรียบค้วยนคร เปรียบค้วยโลก เปรียบค้วยรถ เปรียบค้วยจอมปลวก (วุมก) เปรียบค้วยผี (คฤท) เปรียบค้วยร่องน้ำ (แณ) เปรียบค้วยหม้อ (กุ่มถ) เปรียบค้วยพยับแดด (นรีจิก) เป็นต้น

ในคัมภีร์อัฐฐสาสนี มีการเปรียบเทียบกายโดยแยกเปรียบเทียบมหาภูตรูป และอายุณะต่าง ๆ เป็นที่นาพิจารณาในแง่ของจริยะอย่างยิ่ง

1. รูป ชื่อว่า มหาภูต เพราะเป็นเหมือนกับนักเล่นกล หรือเหมือนกับมหาภูตคือยักกับผู้ขายและยักกับผู้หญิง ที่กล่าวว่า เป็นนักเล่นกลคือตัวมหาภูตเองมิใช่เป็นสี เชี่ยวเลยก็แสดงอุปาทายรูปเป็นสี เชี่ยว มิใช่เป็นสี เหลืองเลยก็แสดงอุปาทายรูปเป็นสี เหลือง มิใช่เป็นสีแดงเลยก็แสดงอุปาทายรูปเป็นสีแดง มิใช่เป็นสีขาวเลยก็แสดงอุปาทายรูปเป็นสีขาว

ในภาษิตจีนมีกล่าวถึงค่านิยมในสังคมไว้มาก ได้แก่

1. ปกครองประชาชนทั้งประเทศยิ่งง่ายกว่าปกครองบุตรเพียงคนเดียว
2. มหาบุรุษไม่เคยรู้สึกว่าคุณยิ่งใหญ่ คนเล็ก ๆ ไม่รู้สึกว่าคุณคนเล็ก
3. ผู้ที่ชื่ออยู่บนเสื่อย่อมลงลำบาก
4. หากสงฆ์ยอมจำนนเขา หากจำนนเขาอย่าสงสัย
5. ในเตียงนอนเป็นสามีภรรยา กัน ในห้องโถงต่างเป็นแขกผู้มีเกียรติของกันและกัน
6. ยืนคุมกรรมกรตอนทำงาน ส่วนตอนกินอาหารอย่าไปคุม
7. หากองทัพอันพันนั้นง่าย แต่หานายพลคนเดียวนั้นยากยิ่ง
8. แสงหากความดีที่ภริยา แสงหากความงามที่เมียน้อย
9. เมียไม่ควรคุยกับน้องชายตัว
10. อาณาจักรที่สร้างขึ้นด้วยการกดขี่ ย่อมรุ่งเรืองอยู่ได้ไม่นาน
11. พนักงานปกครองที่ชื่อจะไม่ประสมความมั่งคั่ง
12. มีพ่อแม่ดี แต่งงานดี ถูกหลานดี ที่ฝังศพก็งาม
13. แสดงความเมตตาต่อคนในบ้านดีกว่าแสดงในที่ไกล ๆ

ในภาษิตอังกฤษก็มีกล่าวถึงค่านิยมไว้คือ

1. A general is victorious, and thousand of men die.
2. He that spareth his rod hateth his son.
3. Prosperity make some friends and many enemies.
4. Unlimited power corrupts the possessor.
5. Politics is not an exact science
6. There is no friendship, no love, like that of the parent for the child

7. Who ran to help me when I fell,
 And would some pretty story tell,
 Or kiss the place to make it well?
 My mother.

ตามคติอินเดียมีบัญญัติเกี่ยวกับหลักปฏิบัติของพระราชา ว่ากษัตริย์พิชิตราชธรรม
 กษัตริย์ 10 ประการ ของพระเจ้าแผ่นดิน คือ

1. ทาน การทำทาน
2. ศีล การรักษาศีล
3. บริจาค การบริจาคทรัพย์ทำบุญ
4. อาชฺฐว ความซื่อตรง
5. มหฺทว ความอ่อนโยน
6. ตป ความประพฤติบะ หมายถึงมีความเพียรบำเพ็ญบุญ
7. อกุโกช ความไม่โกรธ
8. อวิหีสา ความไม่เบียดเบียน
9. ชนฺติ ความอดทน
10. อวิโรจน ความไม่ประพฤตินิด

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงพระนิพนธ์ในลิลิต
 ตะเลงพ่าย กล่าวถึงลักษณะของการที่กษัตริย์ควรมีทศพิชิตราชธรรม ว่า

ไปว่างชิตยวัตรเว้น	สักอัน
ทั่วพิชิตราชธรรม	ท่านสร้าง
สังเคราะห์จักราบรร	สัชสุข เสมอณา
สังคฤทพิศคฺอุอ้าง	สัสไล้สับมล

ลักษณะของกษัตริย์ตามการวิเคราะห์ของ สุวคนธ์ จงตระกูล (2513 : 18)
 เรื่อง "กษัตริย์ในวรรณคดี" ว่า

1. รูปร่าง
2. ฟังพระทัยในสตรี
3. พระทัยอ่อน มีเมตตา และมีอารมณ์อ่อนไหว
4. ตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม
5. รับผิดชอบในหน้าที่
6. สนับสนุนผู้ทำดี
7. ตีอศึกที่กระดุก
8. มีความสุขุมรู้ทัน
9. ภูมิใจในความชอบผู้ทำดี
10. นิยมและเลี้ยงผู้มีฝีมือไว้ใช้ในราชการ

และกล่าวถึงลักษณะของกษัตริย์ในมหาละครนอกว่า

1. พระทัยเบา เชื่อคนง่าย เช่น ท้าวสวามีลในเรื่องสังข์ทอง แต่พระองค์ก็รู้ว่าผู้ใดคือชั่ว หรือพระไชยเชษฐาที่ทรงหลงเชื่อคำโกหกของเจ้าจอมทั้งเจ็ด และจับได้มเหสีเอกซึ่งมีความซื่อสัตย์ไปจากเมือง
2. เชื่อกฎแห่งกรรม เห็นได้จากคำแก้ตัวหรือคำสารภาพภายหลังที่รู้สำนึกผิดแล้ว ส่วนมากจะอ้างถึงที่เห็นผิดเป็นชอบ เป็นเพราะบุญกรรมที่ทำไว้
3. มีอุปนิสัยขลาด
4. มีบทรตลก

ในการปกครองบ้านเมือง จะเห็นได้ว่าบ้านเมืองเราในสมัยก่อนมีการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช พระเจ้าแผ่นดินมีอำนาจสูงสุดในการปกครองประเทศ จะสั่งจับได้หรือฆ่าใครก็ได้ และมีอำนาจในการตัดสินพระทัยทุกเรื่อง แต่กษัตริย์ก็ทรงปกครองด้วยทศพิธราชธรรม ประเพณีแต่ดั้งเดิมของไทย ไม่เคยให้ผู้หญิงครองเมืองเลย สถานภาพของผู้หญิงต่ำกว่าผู้ชายมาก สังคมในสมัยก่อนถือว่าหญิงเป็นเพศที่อ่อนแอ ตอนเล็ก ๆ อยู่ในความปกครองของบิดามารดา พอโตเป็นสาวต้องรีบให้แต่งงาน จะได้อยู่ในความดูแลของสามี หญิงจะดีหรือไม่ขึ้นอยู่กับสามี ถ้าได้สามีที่ดีก็มีหน้ามีตาเชิดชูวงศ์ตระกูล เพราะถือว่า "สามีมีอยู่แล้วเสมือนฉัตรแก้วอันกันแดด งามหน้างามเนตรทุกเวลา" (สำนักวัดถนน

ปากเป็นเอก	เลขเป็นโท	โบราณว่า
หนังสือตรี	มีปัญญา	ไม่เสียหลาย
ถึงรู้มาก	ไม่มีปาก	ลำบากกาย
มีอุบาย	พูดไม่เป็น	เห็นป่วยการ
ถึงเป็นครู	รู้วิชา	ปัญญามาก
ไม่รู้จัก	ใช้ปาก	ให้จืดจาง
เหมือนเตาฝัง	นั่งเรือ	ซื้อรำถวาย
วิชาชาอยู่	มากเปล่า	ไม่เข้าที่

(วิวาทพระสมุทร)

คติพจน์ที่เตือนให้ระวังการคบคน ในเรื่องของน้ำใจมนุษย์ที่ยากจะหยั่งให้รู้ได้ มีมากมาย เช่น

พระสมุทรสุคติกลั่น	คณนา
สายคิ่งทิ้งทอกมา	หยั่งไค้
เขาสูงอาจวิควา	กำหนด
จิตมนุษย์นั้ไซ้	ยากแท้หยั่งถึง

(โคลงโอดนิตี)

เจ้าของกาลรักหวานชื่นป็นคัน	ระวังคนทีเมื่อระมัดมัน
เหมือนคบคนคำหวานรำคาญครัน	ถ้าปลั่งปลันเจ็บอกเหมือนตกลาด

(นิราศพระบาท)

ถึงบางพรหมพรมมีอยู่พิศตร	คนรู้จักแจ้งจิตทุกทิสำ
ทุกวันนี้มีมนุษย์อยุธยา	เป็นร่อยหน้าพินหน้ายิ่งกว่าพรหม

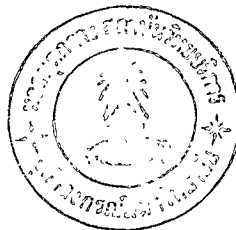
(นิราศวัดเจ้าฟ้า)

มีภาษิตีเบตบทหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา เขียนไว้อย่างน่าฟังว่า "มหาสมุทรไม่ร้องว่าน้ำมากเกินไป คลั่งไม่ร้องว่าทรัพย์มากเกินไป มนุษย์ไม่ร้องว่าสุขมากเกินไป นักปราชญ์ไม่ร้องว่าความรู้มากเกินไป" และภาษิตจีนก็กล่าวว่ "ความหิวแก้ควยอาหาร ความเซลาแก้ควยการึกษา" ที่เกี่ยวกับน้ำใจคนเช่น "ถ้าต้องการรู้ใจคนจงหังเวลาเขาพูด"

วรรณคดีไทยเรื่องเด่น ๆ จะมีคติพจน์แฝงอยู่เป็นอันมาก จนผู้อ่านจกจำและนำไปเป็นแนวทางของชีวิต ประจักษ์ ปรากฏพิทยากร (2522 : 137 - 139) โดยใช้คำว่า "สุภาสิต" แทน กล่าวไว้ใน "วรรณคดีวิเคราะห์ พระอภัยมณี" ให้ความหมายไว้ว่า "สุภาสิตที่รศกวีผู้นี้กล่าวถึงเป็นสุภาสิตที่ถี่และประเสริฐยิ่ง และท่านได้พิสูจน์ความจริงของสุภาสิตด้วยวิถีชีวิตของท่านเอง" ลักษณะภาสิตของสุนทรภู่เกิดขึ้นด้วยอาการ 2 อย่างคือ กล่าวถึงความเป็นไปได้ในชีวิตของตัว และ สุนทรภู่พยายามจะปกครองตนเอง ในเมื่อไม่มีใครปลอมใจตน

ลักษณะเค้าเรื่องของวรรณคดีไทยแม้จะเป็นแบบพื้นบ้าน แต่ก็ยังมีคติพจน์แฝงอยู่มากมาย สังเกตได้จากวรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ สมพันธ์ุ เลขะพันธุ์ (2518 : 91) กล่าวว่า บทเสภาขุนช้างขุนแผนเป็นนิทานไทยที่มีเค้าเรื่องสมจริง (Realistic) มากกว่าเรื่องอื่น ๆ ในสมัยเดียวกันหรือใกล้เคียงกัน สมจริงทั้งในด้านโครงเรื่อง เหตุการณ์ บุคลิกภาพ และความเป็นธรรมชาติของตัวละคร ความสมจริงของตัวละครบางตัวอาจเทียบแนวความคิดในเชิงจิตวิทยาได้ ตัวละครทุกตัวไม่ว่าเป็นตัวเอก หรือตัวร้ายก็มีที่รวมอยู่กับมีข้าว เหมือนชีวิตคนจริง ๆ คติพจน์ที่แฝงอยู่เช่น "โบราณท่านสมมุติมนุษย์นี้ ยากแล้วมีใหม่ สำเร็จถึงเจ็ดหน" ในเรื่องพระอภัยมณีก็กล่าวถึงคติพจน์มากเช่นกัน เช่น "แล้วสอนว่าอย่าไว้ใจมนุษย์ มันแสนสุดลึกล้ำเหลือกำหนด ถึงเถาวัลย์พันเกี่ยวที่เลี้ยววัด ก็ไม่คดเหมือนหนึ่งในน้ำใจคน" เมื่อวรรณคดีกล่าวถึงความจริงในชีวิต ทั้งเนื้อเรื่องก็สนุกสนาน ให้ความบันเทิงแก่ผู้อ่านได้ กวีก็มักฉววิธีในการดำเนินเรื่องและแทรกหลักปฏิบัติแนวทางที่ถูกต้องให้ผู้อ่านเห็นไกลออกไป เป็นไปดังที่ ฐะปะนีย์ นาครทรรพ (2521 : 96) ได้กล่าวไว้ว่า "วรรณคดีประเภทที่มีคำสอน ทำให้คนรู้จักมาบุญคุณโทษ และช่วยให้สังคมไทยเป็นสังคมที่สงบสุขพอสมควร เพราะเมื่อคนในสังคมมีธรรมในพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจแล้วก็ย่อมช่วยรักษาความเป็นปกติสุขของสังคมไว้ได้"

*งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับคดีพจน์

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องมีดังนี้

ในปี พ.ศ. 2514 สุวรรณ เกรียงไกรเพชร ทำการวิจัยเรื่อง "พระอภัยมณี : การศึกษาในเชิงวรรณคดีวิจารณ์" เสนอข้อคิดเห็นว่า วรรณคดีเรื่องนี้เป็นงานชิ้นเอกของสุนทรภู่ ซึ่งคนไทยส่วนมากรู้จักดี แม้คนที่ไม่รู้ว่าสุนทรภู่เป็นผู้แต่ง ก็อาจรู้จักตัวละครต่าง ๆ ได้ คำนวณสุภาษิต คำคมต่าง ๆ ก็เป็นที่ติดปากคนไทยทั่วไป สุนทรภู่แต่งพระอภัยมณีโดยเน้นเรื่องความไม่ซื่อของคน แม้ว่าจะมีวิชาทุกอย่างก็ไม่วายเสียที่เงินได้ การเสียที่เช่นนี้เป็นเพราะขาดความเข้าใจในธรรมชาติของมนุษย์ อีกทั้งลักษณะของตัวละครแสดงว่า สุนทรภู่ได้รับอิทธิพลอย่างมากจากบุคคลที่ใกล้ชิด และจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นสมัยนั้นด้วย และได้จัดเรื่องพระอภัยมณีอยู่ในประเภทโรมานซ์ตามหลักการแบ่งประเภทวรรณคดีสากลซึ่งตรงกับศัพท์วรรณคดีไทยว่า เรื่องประโลมโลก

ความหมายในบทกวีของสุนทรภู่มิแฝงอยู่ในเนื้อหาลักษณะชัดเจน พระอภัยมณีเป็นเพียงตัวละครที่สุนทรภู่สร้างขึ้นให้เหมาะสมกับโครงเรื่องที่เป็นไปตามจินตนาการเท่านั้น แต่สามารถสร้างภาพตัวละครในเรื่องให้มีลักษณะนิสัยใจคอเหมือนคนจริง ๆ ไปได้ มีสุข ทุกข์ คังตอนที่พราหมณ์ทั้ง 3 ปลดบตรีสุวรรณที่เสียใจเพราะพระอภัยมณีหายไปว่า "อันกำเนิดเกิดมาในหล้าโลก สุขกับโศกมิไค่สิ้นอย่าสงสัย"

ศักดิ์ บันเทิงเพชร (2517) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "คุณค่าเชิงวรรณคดีเรื่องขุนช้างขุนแผน" ใกล้เคียงสรุปว่า เรื่องขุนช้างขุนแผนมีเนื้อเรื่องที่แปลกแตกต่างจากวรรณคดีเรื่องอื่น ๆ ในยุคเดียวกัน ความดีเด่นของวรรณคดีเรื่องนี้อยู่ที่รูปแบบ และเนื้อเรื่องที่เหมาะสมกลมกลืนกันเป็นอย่างดี กลอนเสภาเป็นกวีนิพนธ์ที่มีความไพเราะเพราะเพราะพริ้งและใช้คำเนนเรื่องนิยายได้ก็ สามารถสร้างจินตนาการ ภาพพจน์ และอารมณ์สะเทือนใจแก่ผู้อ่าน กวีได้กำหนดแก่นของเรื่องให้เป็นไปในแนวปรัชญาทางพุทธศาสนา คือ ชีวิตของมนุษย์นี้เป็นอนิจจัง ไม่เที่ยงแท้แน่นอน มีความผันแปรอยู่เสมอ ไม่อาจกำหนดได้ เช่นนี้เป็นสังขารแห่งชีวิต กวีได้แสดงให้เห็นความจริงของพุทธวาจาที่ว่า มีความรักที่ไทนย่อมมีความทุกข์ที่แน่นอนอย่างชัดเจน ทั้งนี้โดยการกำหนดให้ตัวละครทั้งหลายในวรรณคดีเรื่องนี้

มาร่วมกันแสดงพฤติกรรม และดำเนินไปเพื่อกำหนดและพิสูจน์ความจริงแห่งชีวิตตามพุทธปรัชญานี้ ตัวละครในเรื่องนี้มีเป็นจำนวนมากทำให้ผู้อ่านได้เห็นชีวิตหลายแบบ ลักษณะของตัวละครที่สำคัญ ตลอดจนพฤติกรรมที่แสดงออกในแง่มุมต่าง ๆ เป็นคติสำหรับผู้อ่านที่จกนำมาพิจารณาใช้ให้เป็นประโยชน์ในการดำเนินชีวิตได้ ถึงแม้ว่าตัวละครเหล่านี้จะถูกกำหนดให้มีชีวิตอยู่เมื่อหลายร้อยปีที่ผ่านมา แต่ลักษณะเช่นนี้เป็นสมบัติของมนุษย์ทุกยุคทุกสมัย คือ ความมีกิเลส คัดหา ในทางเดียวกัน เมื่อผู้อ่านเห็นความจริงดังกล่าวก็อาจหลีกเลี่ยงเสียได้เพื่อความสุขสงบในชีวิต และพฤติกรรมของตัวละครบางคนได้ให้แนวทางที่ดีแก่ผู้อ่าน เช่น ความมานะอดทนพยายามไม่ย่อท้อต่อมรสุมชีวิต เป็นลักษณะนิสัยที่น่ายกย่องสรรเสริญ หรือความสำคัญของการเห็นคุณค่าทางการศึกษา หรือการรู้จักวิเคราะห์ตนเอง เป็นต้น เข้าใจถึงสิ่งที่เห็นทั้งรูปธรรม และสิ่งที่เห็นแต่เพียงนามธรรม เช่น ความสามัคคี ความมีใจเมตตา กรุณาได้ ทั้ง ๆ ที่บางเรื่องยากที่จะสร้างภาพพจน์ให้เกิดขึ้น ได้ถ่ายทอดความรู้สึกนึกคิดลงในวรรณคดีเรื่องนี้

เบญจวรรณ ฉัตรระเนตร (2518) ได้ศึกษา "พระราชนิพนธ์บทละครนอกในรัชกาลที่ 2 : การศึกษาในเชิงวิเคราะห์" โดยวิจารณ์ด้านแก่นเรื่อง สัญลักษณ์ และความเปรียบเทียบ ทั้งยังได้กล่าวถึงพระราชนิพนธ์บทละครนอกในรัชกาลที่ 2 ในแง่ที่สามารถถ่ายทอดชีวิตจิตใจของคนไทยได้เป็นอย่างดี ลักษณะนิสัยใจคอของตัวละครมีความสมจริง ภาษาให้ภาพพจน์ ส่วนนวนโวหารไพเราะ คมคาย การดำเนินเรื่องรวดเร็ว คำพูดของตัวละครมีลักษณะเป็นชาวบ้าน เบ็ดร้อนและเข้มข้น เนื้อเรื่องในบทละครนอกมุ่งสร้างสรรค์สังคมไทย เพราะเสนอแนวทางประพฤติปฏิบัติที่ดี ให้นำไปเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต พร้อมทั้งเสนอแนวทางประพฤติปฏิบัติที่ไม่ดี เพื่อให้เห็นตัวอย่างในทางเลื่อม จะได้เป็นเครื่องเตือนใจไม่ให้ประพฤติปฏิบัติตามนั้น

พิชณี อัยราวงษ์ (2521) ได้ศึกษาเรื่อง "จริยศึกษาของสตรีไทยในสุภาษิตสอนหญิงค่ากลอน" มีจุดมุ่งหมายที่จะศึกษาคำสอนสำหรับสตรีในเรื่องสุภาษิตสอนหญิงในเชิงวิเคราะห์ วิวิจารณ์ และศึกษาเกี่ยวกับปัญหาผู้แต่งวรรณคดีเรื่องนี้ด้วย โดยกล่าวถึงคตินิยมเกี่ยวกับสตรีในสมัยนั้นว่าควรประพฤติปฏิบัติอย่างไร คำสอนในวรรณคดีเรื่องนี้เปรียบเทียบ

เสมือนกระจกเงาที่สะท้อนให้เห็นค่านิยมของสังคมในเรื่องของสตรีได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้มุ่งศึกษาว่าคำสอนทั้งหลายในวรรณคดีเล่มนี้มีความเหมาะสมมากน้อยเพียงใดหากจะใช้สำหรับสั่งสอนจรรยาแก่สตรีไทยในปัจจุบัน อีกประการหนึ่งมีผู้กล่าวกันว่า สุภาภิตสอนหญิงมิใช่งานของขุนทรภู์ตั้งเคยเชื่อกันมานานแล้ว จึงเกิดความสนใจที่จะศึกษาเกี่ยวกับปัญหาผู้แต่งค้วย ศึกษาคำสอนในสุภาภิตสอนหญิงอย่างละเอียดว่า ผู้แต่งสอนให้สตรีในสมัยนั้นปฏิบัติตนอย่างไรบ้าง คำสอนในทำนองเดียวกันนี้มีปรากฏในวรรณคดีเรื่องอื่น ๆ ในยุคเดียวกันอย่างไรบ้าง โดยแยกกล่าวเป็น 5 หัวข้อคือ การครองตน กิริยามารยาท การปฏิบัติตนต่อบิดามารดา การเลือกคู่ครอง การปฏิบัติต่อสามี แล้วจึงวิเคราะห์วิจารณ์คำสอนตามหัวข้อทั้ง 5 นั้น

สุนทรี เฉลิมพงศธร (2522) เขียนวิทยานิพนธ์เรื่อง "ความคิดเห็นของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายเกี่ยวกับวรรณกรรมร้อยกรองไทย" โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อจะศึกษาความคิดเห็นของนักเรียนเกี่ยวกับวรรณกรรมร้อยกรองไทยที่ปรากฏในหนังสือเรียนภาษาไทย และวรรณกรรมร้อยกรองไทยอื่น ๆ ศึกษาเกี่ยวกับสภาพการเรียนการสอนและปัญหาในการใช้หนังสือเรียนในค่านของวรรณกรรมร้อยกรอง ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยโดยสร้างแบบสอบถาม 1 ชุดส่งไปยังนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย ในเขตการศึกษา 12 จำนวน 400 คน ได้ผลการวิจัยออกมาว่า นักเรียนชายและนักเรียนหญิงส่วนใหญ่ชอบอ่านวรรณกรรมร้อยกรองไทย และตระหนักถึงความสำคัญของการศึกษาวรรณกรรมไทยประเภทร้อยกรองอีกค้วย มองเห็นคุณค่าด้านต่าง ๆ มาก ซึ่งนักเรียนเล็งเห็นว่า วรรณกรรมร้อยกรองไทยโบราณมีความไพเราะและให้คติสอนใจมากกว่าวรรณกรรมร้อยกรองในสมัยปัจจุบัน โดยเฉพาะเรื่องรามเกียรติ์ อิเหนา และขุนช้างขุนแผน นักเรียนเสนอแนะให้บรรจุลงในหนังสือเรียนภาษาไทย

ในปีเดียวกันนั้น ทวงรัตน์ ฐุทเจริญ ได้ทำการวิจัยเรื่อง "การวิเคราะห์หนังสือเรียนวิชาภาษาไทยชุดวรรณวิจักขณ์ เล่มหนึ่ง ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3" เพื่อวิเคราะห์หนังสือเรียนวิชาภาษาไทย และประมวลความคิดของครูและนักเรียนเกี่ยวกับหนังสือเรียนภาษาไทยชุดวรรณวิจักขณ์เล่มหนึ่งนี้ ปัญหาและอุปสรรคในการใช้หนังสือเรียน วิธีดำเนิน

การวิจัย คือวิเคราะห์หนังสือเรียน และส่งแบบสอบถามไปยังครู 50 คน และนักเรียน 400 คน ผลของการวิจัยส่วนใหญ่เห็นว่าวรรณคดีมีคุณค่า เพราะมีความงดงามในการใช้ภาษา ให้ความรู้ทางวิชาการต่าง ๆ ให้ข้อคิดและคติที่นำมาใช้ในชีวิตประจำวันได้ ในการจะปรับปรุงเนื้อเรื่องที่นักเรียนส่วนใหญ่ต้องการ คือคัดเลือกเนื้อเรื่องที่มีสาระ และน่าอ่าน รองลงมาได้แก่ คัดเลือกเนื้อเรื่องที่อ่านเข้าใจง่าย และทำให้ผู้เรียนเกิดความซาบซึ้งในวรรณคดีไทย คัดเลือกเนื้อเรื่องที่สนุกสนานและให้คติเตือนใจ เนื้อเรื่องที่ให้ประโยชน์แก่นักเรียน และสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ตามลำดับและเสนอวรรณคดีที่ควรนำมาเป็นบทเรียน เช่น วาสิฏฐี รามเกียรติ์ ขุนช้างขุนแผน สุภาษิตสอนหญิง พระอภัยมณี เป็นต้น

วิระวรรณ อามระศิษ (2522) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "ความคิดเห็นเกี่ยวกับค่านิยมทางจริยธรรมของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย" เพื่อศึกษาความคิดเห็นในเรื่องเกี่ยวกับค่านิยมทางจริยธรรมของนักเรียน เขตกรุงเทพมหานคร ในเรื่องความรับผิดชอบ ความซื่อสัตย์สุจริต ความกตัญญูกตเวที ความมีระเบียบวินัย ความเสียสละ ความออกทน ความยุติธรรม ความอดุสาหะ การประหยัดและออมทรัพย์ และการเคารพอาวุธ โดยเปรียบเทียบความสัมพันธ์ระหว่างความคิดเห็นเกี่ยวกับค่านิยมทางจริยธรรมของนักเรียนกับองค์ประกอบต่าง ๆ คือ ฐานะทางเศรษฐกิจ พื้นฐานการศึกษา ลักษณะอาชีพ ที่อยู่อาศัยและการเลี้ยงดูอบรมของบิดามารดา ประชากรที่ใช้ในการวิจัยเป็นนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 ในกรุงเทพมหานคร จำนวน 445 คน ผู้วิจัยได้สร้างแบบสอบถามความคิดเห็นเกี่ยวกับค่านิยมทางจริยธรรมแบบมาตราส่วนประเมินค่า จำนวน 100 ข้อ ผลการวิจัยพบว่านักเรียนชายและหญิงระดับมัธยมศึกษาตอนปลายในกรุงเทพมหานครส่วนใหญ่มีความคิดเห็นเกี่ยวกับค่านิยมทางจริยธรรม 10 ประการ อยู่ในเกณฑ์ที่น่าพอใจ คือมีความเห็นด้วยมากที่สุดในการเปรียบเทียบความคิดเห็นเกี่ยวกับค่านิยมทางจริยธรรมระหว่างนักเรียนชายและหญิง ในโรงเรียนรัฐบาล โรงเรียนราษฎร์ และโรงเรียนสาธิต พบว่า นักเรียนชายและหญิงมีความคิดเห็นไม่แตกต่างกัน และพบว่านักเรียนชายและหญิงมีความคิดเห็น ที่แตกต่างกันเมื่อคำนึงถึงองค์ประกอบว่า นักเรียนที่บิดามารดามีฐานะทางเศรษฐกิจ การศึกษา อาชีพ ที่อยู่อาศัย และลักษณะการเลี้ยงดูอบรมบุตร มีความคิดเห็นแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

ศรีสุรางค์ พุศทรัพย์ และสุมาลย์ บ้านกล้วย (2523) ได้ศึกษา "ลักษณะความเป็นไปและพฤติกรรมของตัวละครในเรื่องรามเกียรติ์เปรียบเทียบกับตัวละครในมหากาพย์รามายณะ" โดยงานวิจัยนี้เป็นการศึกษาลักษณะความเป็นมาและพฤติกรรมของตัวละครในบทละครรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1 เพื่อให้เกิดความเข้าใจ และซาบซึ้งในวรรณคดีค่าชิ้นนี้ ผู้วิจัยเลือกตัวละคร 10 ตัวมาศึกษา โดยถือความน่าสนใจและความสำคัญเป็นหลักบ้าง ถือความจำเป็นต่อท้องเรื่องเป็นหลักบ้าง ตัวละครดังกล่าวได้แก่ พระราม พระลักษมณ์ พระพรต หงส์กัณฐ์ กุบกกกรรม พิเภก นางสีดา นางสาวนันทิกา สุกรீพ และหนุมาน อีกทั้งได้นำตัวละครเหล่านั้นมาเปรียบเทียบกับตัวละครในรามายณะของวาถมิถิ เพื่อชี้ให้เห็นความคล้ายคลึงและความแตกต่างด้วย จากการศึกษานี้ได้ผลออกมาว่าตัวละครในเรื่องรามเกียรติ์ มีลักษณะคล้ายคลึงกับมนุษย์มากกว่าตัวละครในรามายณะ แม้ว่าตัวพระรามจะกล่าวเสมอว่าพระองค์เป็นพระนารายณ์เองตามรามเกียรติ์ตาม ตัวละครฝ่ายดีจะมีข้อบกพร่อง ในขณะที่ตัวละครฝ่ายชั่วก็มีส่วนดีบ้าง สาระสำคัญของเรื่องก็คือ ธรรมหรือความถูกต้อง เป็นสิ่งที่มีความค่าที่สุด ผู้มีธรรมหรือยกคุณค่าของธรรมเหนือสิ่งอื่นใด จะได้รับผลที่ดีตอบสนอง ส่วนผู้ที่ไม่มีธรรมแล้วใคร่จะมีแต่ความหายนะฉับฉอม ในระหว่างความเป็นญาติสนิทกับธรรม ผู้ที่เลือกเอาสิ่งแรกนั้น ะได้พบกับความอับเฉา ขณะที่ผู้ที่เลือกเอาสิ่งหลัง คือรักธรรมนั้นเล่า จะพบกับความรุ่งเรือง เจริญก้าวหน้า ซึ่งในปัจจุบันคนมักมองข้ามธรรม แต่ความความเป็นจริงสากลข้อนี้มิได้ปรากฏเป็นที่ให้เห็นประจักษ์ชัดว่าถึงคุณธรรมตลอดทั้งเรื่อง อีกทั้งยังให้คุณค่าที่ยั่งยืน ถาวร และมีความหมายอย่างยิ่งแก่เรื่องรามเกียรติ์ ทั้งนี้ผู้วิจัยมีความประสงค์ที่จะไว้ หรือเพื่อกระตุ้นความสนใจในเรื่องรามเกียรติ์ และในหลักปรัชญาของเรื่อง ซึ่งควรจะได้มีการยึดถือเป็นสากล

สรุปจากการวิจัยต่าง ๆ ดังกล่าวแล้ว จะเห็นได้ว่าวรรณคดีไทยมีคติเตือนใจแทรกอยู่ในเรื่อง เพื่อให้ผู้อ่านยึดถือเป็นแนวทางประพฤติปฏิบัติ และเอาเยี่ยงอย่างของผู้ที่มีธรรม ไม่ทำกาไรใด ๆ ที่เป็นผลเสียต่อตนเองและสังคม มุ่งสร้างสรรค์สังคมให้สังคมที่สงบสุข เป็นสังคมที่เจริญก้าวหน้าต่อไป